

7. ANALÝZA VZTAHŮ NEPRACOVNÍ DOJÍŽDKY V JMK

Dojížd'ka za prací není jediným typem tzv. cirkulačních pohybů v území. Komplikovaná matrice prostorových funkčních vztahů je doplňována dalšími typy prostorové cirkulace osob, jako například dojížd'kou do škol či za službami.

Předmětem doplňkových analýz v rámci kapitoly 7 bude právě dojížd'ka do škol (do základních a mimo základní školy v roce 2011) a pouze indikativně dojížd'ka za vybranými typy služeb (v roce 2012 v JMK). V porovnání s pracovními vztahy je školní dojížd'ka, resp. dojížd'ka za službami motivována a prostorově strukturována odlišnými skupinami faktorů, probíhá na odlišné vzdálenosti a v jiných časových rytmech.

7.1 DOJÍŽDKA DO ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Prostorové vzorce dojížd'ky do základních škol jsou významně determinovány faktory územního rozložení základních škol a dotčené složky populace, tj. dětí ve věku 6–14 let. Oba faktory patří přitom mezi relativně proměnlivé. Sít' základního školství je dlouhodobě stabilizována v populačně velkých obcích, oproti tomu u škol v malých venkovských obcích byla a je pravděpodobnost uzavření nepoměrně vyšší. Jak uvádí Kučerová (2012), silná vlna redukce venkovských základních škol proběhla v ČR mezi lety 1961 a 1976, doprovázená souvisejícím posílením základního školství v obcích nad 3 000 obyvatel. V období po roce 1990 je mapa základního školství modifikována územně proměnlivými dopady demografických změn a často také selektivně působícími procesy rezidenční suburbanizace. Výsledný prostorový vzorec rozložení a změn sítě základních škol je poměrně komplikovaný.

Stejně jako v případě stěhování a pracovní dojížd'ky i v případě dojížd'ky do základních škol byla použita metody významných proudů pro identifikaci páteřních obrysů systému dojížd'ky do ZŠ v JMK (*Analýza proběhla nad daty ze SLDB 2011; v případě školní dojížd'ky nebyla možná zprůměrování úprava jednotlivých dojížd'kových proudů, tak jak byla realizována pro data dojížd'ky pracovní - analýzy tedy vycházejí z databáze proudů mezi obcemi, ve které jsou uvedeny a do dílčích proudů rozčleněny pouze agregované proudy o celkové velikosti alespoň 10 osob*).

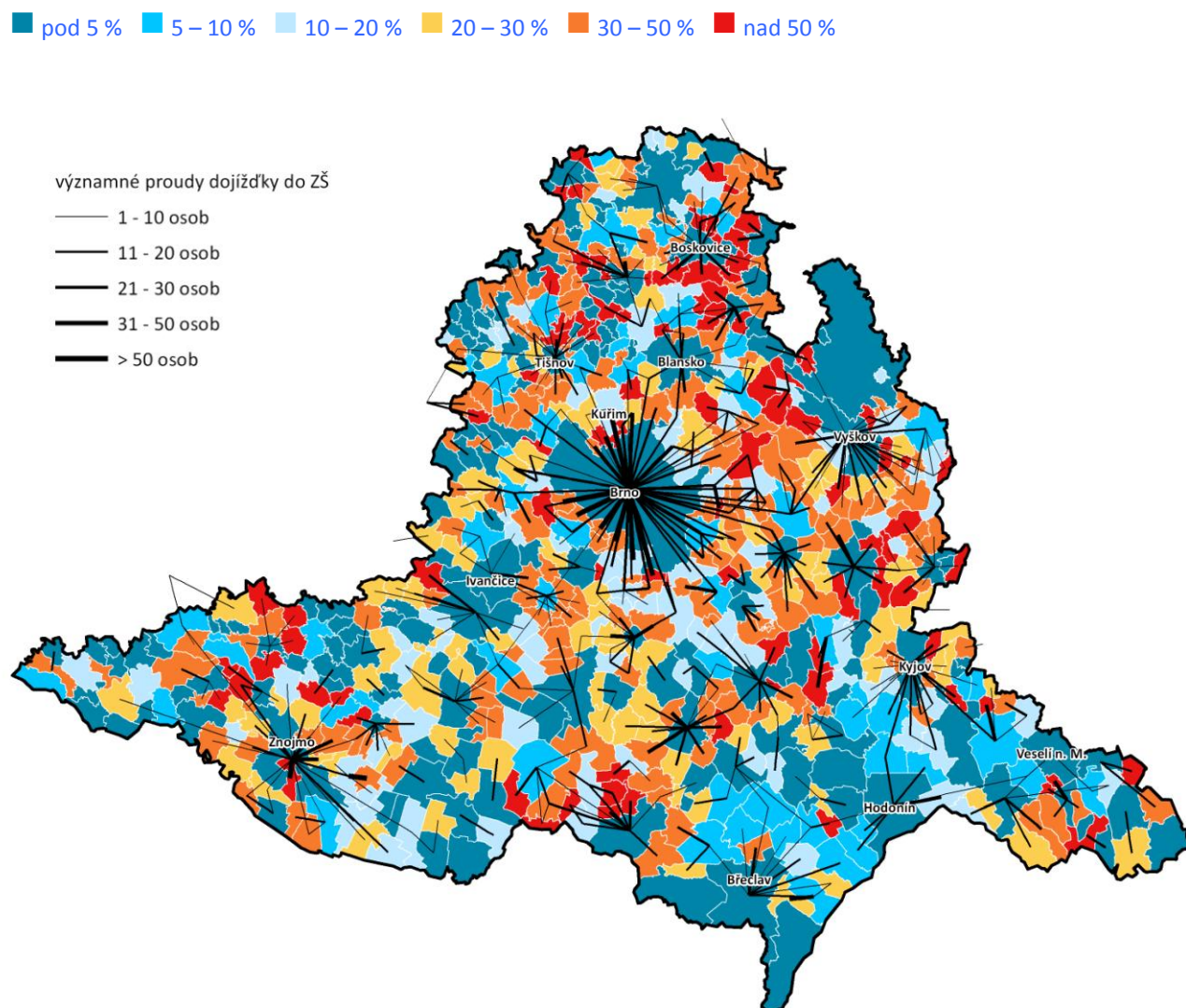
Analýza významných proudů dojížd'ky do ZŠ je specifická tím, že 52 % obcí JMK má na svém území základní školu, byť se nemusí nutně jednat o devítiletou ZŠ (vybavenost obce ZŠ byla zjišťována kombinací údajů městské a obecní statistiky ČSÚ, údajů z Katalogu škol na území JMK a konfrontována s hodnotami dojížd'ky do škol ze SLDB 2011).

Tab. 7.1: Přehled vybraných významných center dojížd'ky do základních škol
Zdroj: SLDB 2011

centrum dojížd'ky do ZŠ	počet napojených obcí	centrum dojížd'ky do ZŠ	počet napojených obcí
Brno	55	Brankovice	8
Vyškov	27	Míroslav	8
Znojmo	23	Dolní Kounice	7
Kyjov	20	Hodonín	7
Tišnov	19	Prosiměřice	7
Boskovice	16	Ivančice	6
Lysice	12	Sloup	6
Hustopeče	12	Pohořelice	6
Blansko	11	Strážnice	6
Mikulov	10	Letovice	5
Slavkov u Brna	10	Ivanovice na Hané	5
Moravský Krumlov	10	Zastávka	5
Klobouky u Brna	10	Pozořice	5
Břeclav	10	Jevišovice	5
Židlochovice	9	Velké Pavlovice	5
Bučovice	8	Olešnice	5

I z tohoto důvodu jsou spádové oblasti dojížděky do ZŠ relativně plošně malé (např. ve srovnání s velikostí pracovních spádových areálů). Tento fakt je dobře viditelný na obrázku 7.1 – struktura spádových oblastí dle směřování významných proudů je poměrně atomizovaná a jednotlivá centra často inkasují pouze jednotkové počty významných proudů z okolních obcí.

Obr. 7.1: Podíly dětí ve věku 6-14 let vyjíždějících do ZŠ v jiné obci na celkovém počtu dětí a významné proudy dojížděky do ZŠ (znázorněny pouze proudy z obcí, ze kterých vyjíždí více než 5 dětí a ve kterých je podíl vyjíždějících dětí vyšší než 5 %)
Zdroj: SLDB 2011

Jak napovídají údaje z tabulky 7.1, existuje závislost mezi velikostí centra a počtem obcí k němu integrovaných skrze významný proud, nicméně tato závislost není zcela lineární. Do úvahy je nutné vzít i kontext zázemí centra (přítomnost malých obcí v zázemí bude signalizovat zvýšenou dojížděku do ZŠ, byť o nízkých celkových počtech dětí) či intenzitu suburbanizačních procesů (u suburbanizovaných migrantů je zvýšená pravděpodobnost toho, že děti budou společně s rodiči dojíždět za základním vzděláním do centra, byť je v místě bydliště přítomna základní škola).

V závislosti na lokální/mikroregionální situaci se tak do seznamu významnějších center školní dojížd'ky dostávají i populačně menší obce, např. Lysice, Brankovice, Dolní Kounice, Prosiměřice či Sloup.

Rozložení podílů dětí vyjíždějících do ZŠ mimo obec na celkovém počtu osob ve věku 6-14, resp. směr významných proudů, odráží mj. výše zmíněné faktory. Zřetelná je zvýšená dojížd'ka v územích s nízkou průměrnou velikostí obce (např. Tišnovsko, Boskovicko), selektivně pak i v těsném suburbanizačním pásu kolem Brna.

7.2 DOJÍŽDKA DO ŠKOL MIMO ZÁKLADNÍCH

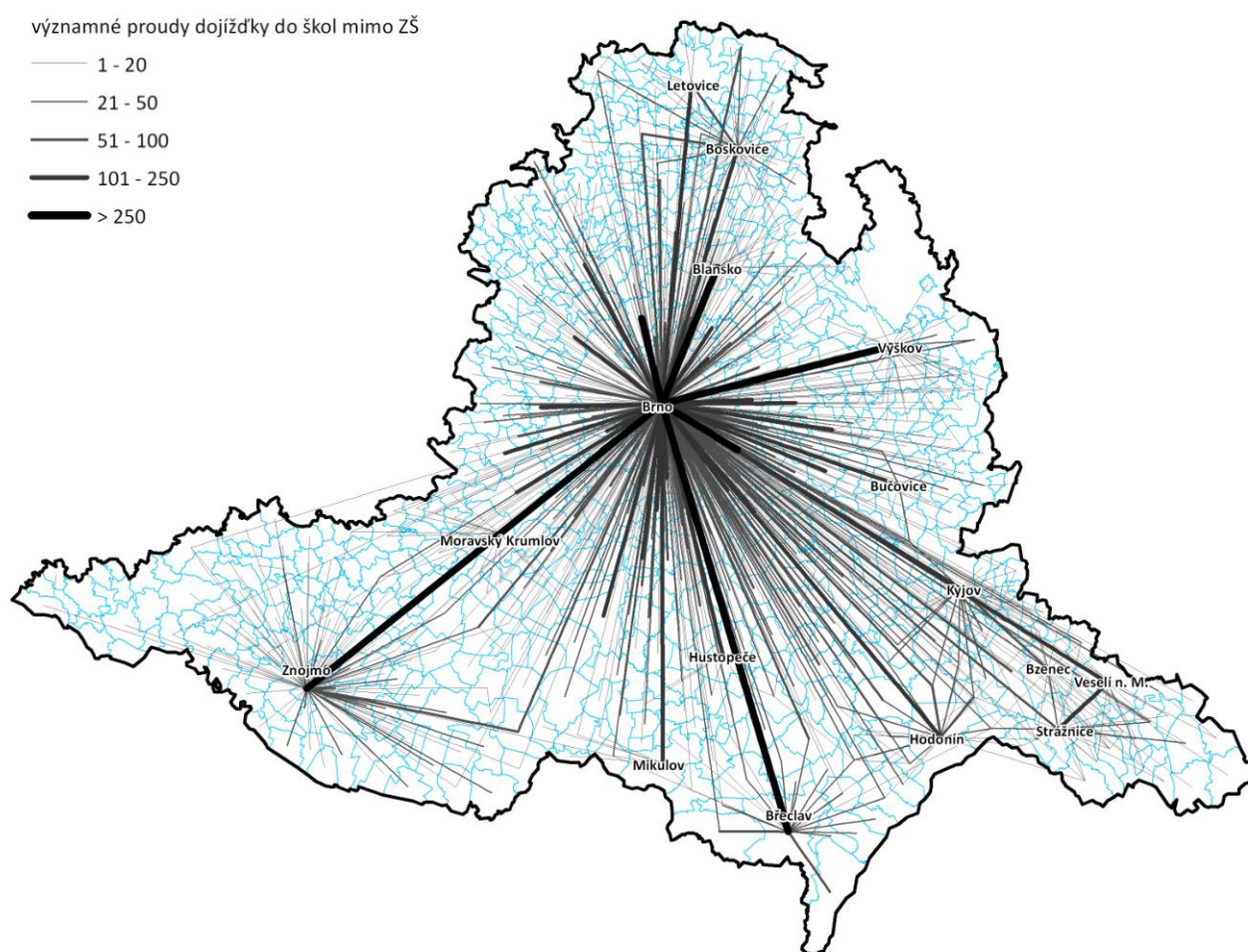
Zatímco dojížd'ka do základních škol probíhá v lokálním, resp. mikroregionálním územním měřítku, dojížd'ka do středních a vysokých škol již probíhá v rozsáhlejší prostorovém rámci. Ve srovnání s víceméně homogenním rozložením základních škol v území je rozložení nezákladního školství výrazně nepravidelné (pouze 6 % obcí JMK má na svém území střední či vysokou školu), koncentrované až na výjimky v populačně velkých obcích.

Analýzy dojížd'ky za sekundárním a terciárním vzděláváním využívají stejných datových zdrojů jako analýzy dojížd'ky do ZŠ, využívána je přirozeně informace o objemu proudů mimo základní školy (*dostupná data ze SLDB 2011 neumožňují oddělení dojížd'ky do SŠ a VŠ*). Obdobně byly identifikovány významné proudy dojížd'ky mimo základní školy.

Tab. 7.2: Přehled vybraných významných center dojížd'ky do škol mimo ZŠ na území JMK
Zdroj: SLDB 2011

název centra	dojížd'ka do škol mimo ZŠ (celková)	dojížd'ka do škol mimo ZŠ (v rámci významných proudů)	počet významných proudů do centra
Brno	42 501	16 619	468
Znojmo	1 884	1 432	88
Boskovice	1 527	756	47
Kyjov	984	504	35
Hodonín	960	500	23
Břeclav	937	542	22
Strážnice	757	420	19
Bzenec	684	103	11
Vyškov	560	251	25
Blansko	543	97	13
Moravský Krumlov	404	133	16
Lednice	356	40	1
Tišnov	333	26	4
Veselí nad Moravou	325	69	10
Hustopeče	321	46	5
Slavkov u Brna	313	35	1
Ivančice	291	10	1
Bučovice	290	72	7
Letovice	276	21	6
Mikulov	239	69	7
Lomnice	227	43	3
Klobouky u Brna	223	16	2
Jedovnice	178	3	1
Kuřim	155	49	1
Velké Pavlovice	127	17	3
Rousínov	98	3	1
Šlapanice	97	36	1
Olešnice	61	5	3

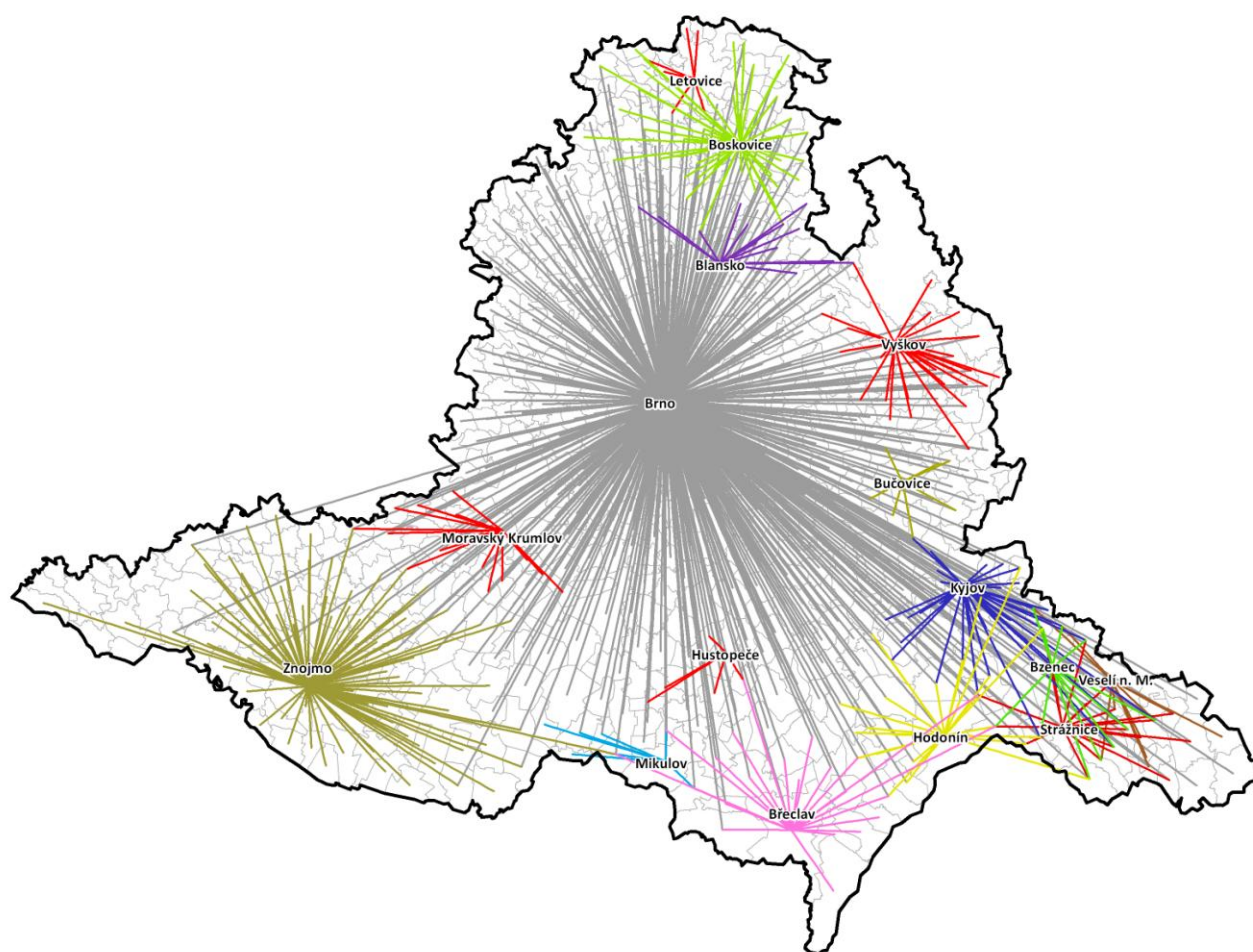
Obr. 7.2: Významné proudy dojížděky do škol mimo ZŠ v JMK
Zdroj: SLDB 2011

Obrázek 7.2 naznačuje výrazně dominující pozici Brna jako hlavního centra dojížděky za sekundárním a terciárním vzděláním. K Brnu je prostřednictvím významných dojížděkových proudů integrováno 70 % obcí JMK. Je nutné si uvědomit, že v případě analýz agregovaných proudů (do SŠ i VŠ) je atraktivita Brna významně umocněna přítomností vysokého školství, které má i výrazný nadregionální potenciál (*předkládaná analýza zkoumá pouze proudy v rámci JMK*).

Jak vyplývá mj. z tabulky 7.2, další centra sekundárního vzdělávání jsou již z hlediska funkčního významu řádově slabší nežli krajské město. Přesto některá z nich vytvářejí více či méně rozsáhlý (mikro-)areál dojížděky na pozadí rozsáhlého spádového regionu Brna. Na obrázku 7.3 jsou znázorněny rozsahy významných proudů směřujících do center sekundárního a terciárního vzdělávání v JMK (znázorněna pouze centra, do kterých směřuje alespoň 5 významných proudů o celkové minimální velikosti 20 osob). Z mapového schématu vyplývá, že zejména Znojmo je v příslušné části území JMK schopno saturovat poptávku po sekundárním vzdělávání. Podobně i Boskovice představují relativně silné středoškolské centrum (ve srovnání se Znojem je významný podíl dojížděky vázán mimo významné proudy). Ostatní centra již patří mezi méně významná a jejich dosah je spíše mikroregionálního či lokálního měřítka.

Obr. 7.3: Významné proudy dojížděky do škol mimo ZŠ z obcí JMK (znázorněny pouze proudy do školních center inkasujících alespoň 5 významných proudů o celkovém objemu vyšším než 20 osob)
Zdroj: SLDB 2011

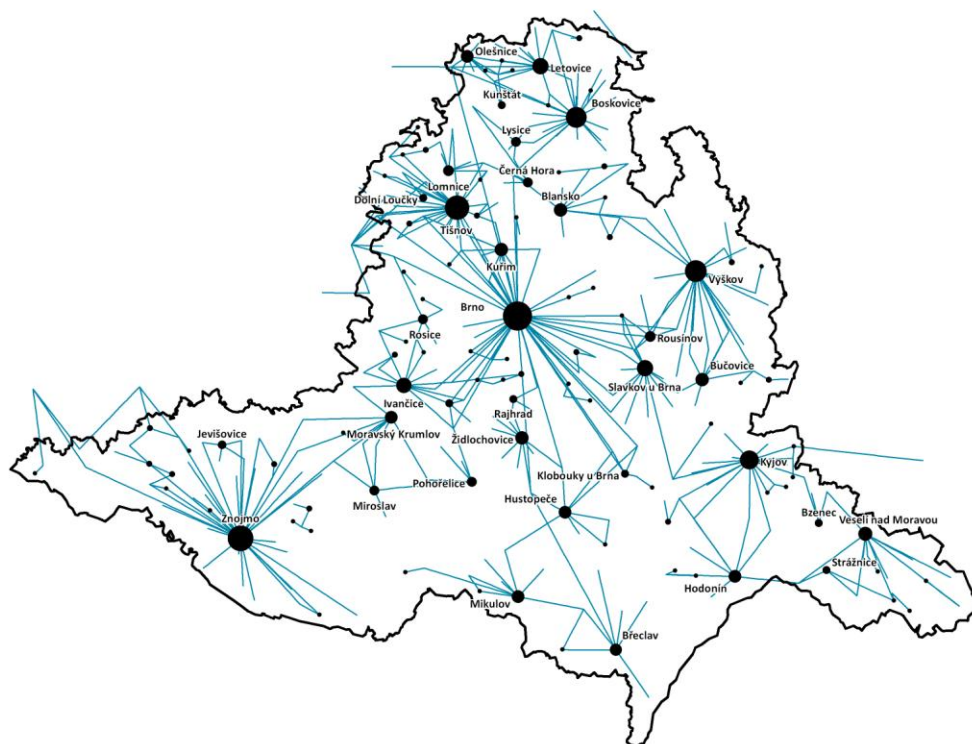

7.3 DOJÍŽDKA ZA VYBRANÝMI TYPY SLUŽEB

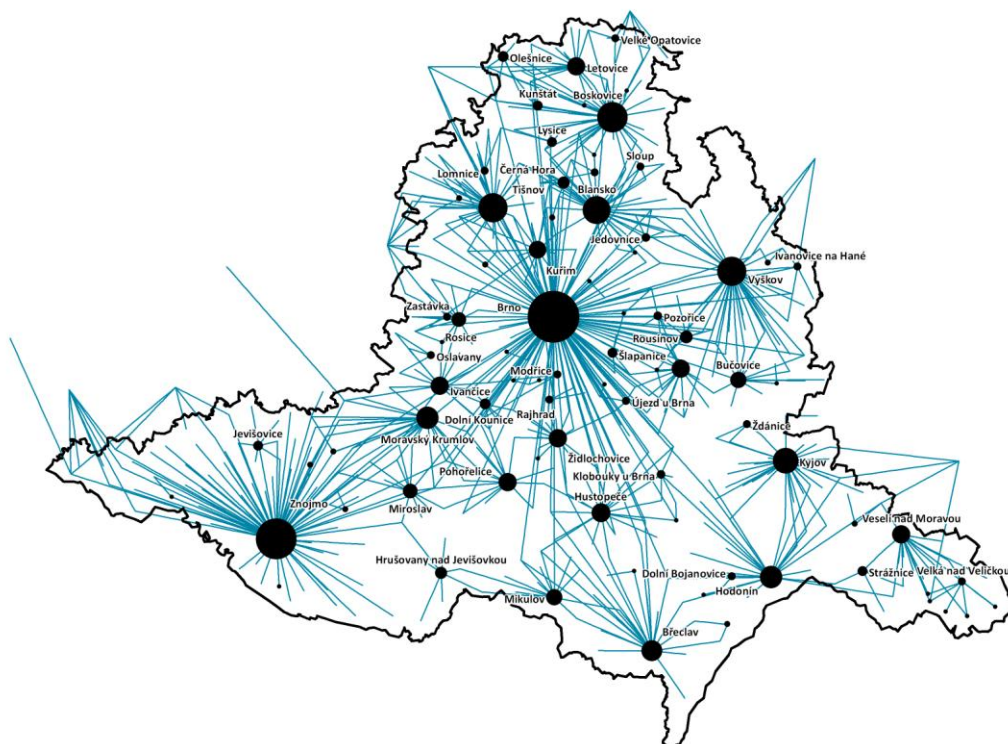
Jakkoli je spádovost za službami významným faktorem ovlivňujícím celkové uspořádání vztahů v sídelním systému, možnost její kvantitativní analýzy je ztížena omezenou dostupností vhodných dat (*poslední plošné studie spádovosti za vybranými službami na území ČR byly realizovány na konci 80. let 20. století*). Předkládaná kapitola je tedy spíše souborem mapových schémat dokumentujících odlišné prostorové vzorce a měřítka spádovosti za službami na území JMK.

Jako datový podklad byly využity výsledky Komplexního dotazníkového šetření v obcích JMK dokončeného v roce 2013 (rozhodným okamžikem byl 31. prosinec 2012). V použitém dotazníkovém archu byly na starosty obcí směřovány mj. otázky týkající se spádu obyvatelstva za vybranými typy služeb. Případné odpovědi indikovaly směr spádu (tj. obec, ve které obyvatelé realizují poptávku po určité službě), nikoli už intenzitu či četnost případné dojížděky. Návratnost dotazníkového šetření byla poměrně vysoká, nikoli však stoprocentní (*dotazníky byly alespoň částečně vyplněny zástupci 542 obcí – jedná se tedy o 81% návratnost*). Vzhledem k dotazníkovému charakteru šetření je nutné předpokládat do jisté míry nižší úroveň reliability a validity získaných dat – přiměřené je tedy jejich využití ke spíše indikativní analýze spádovosti za službami.

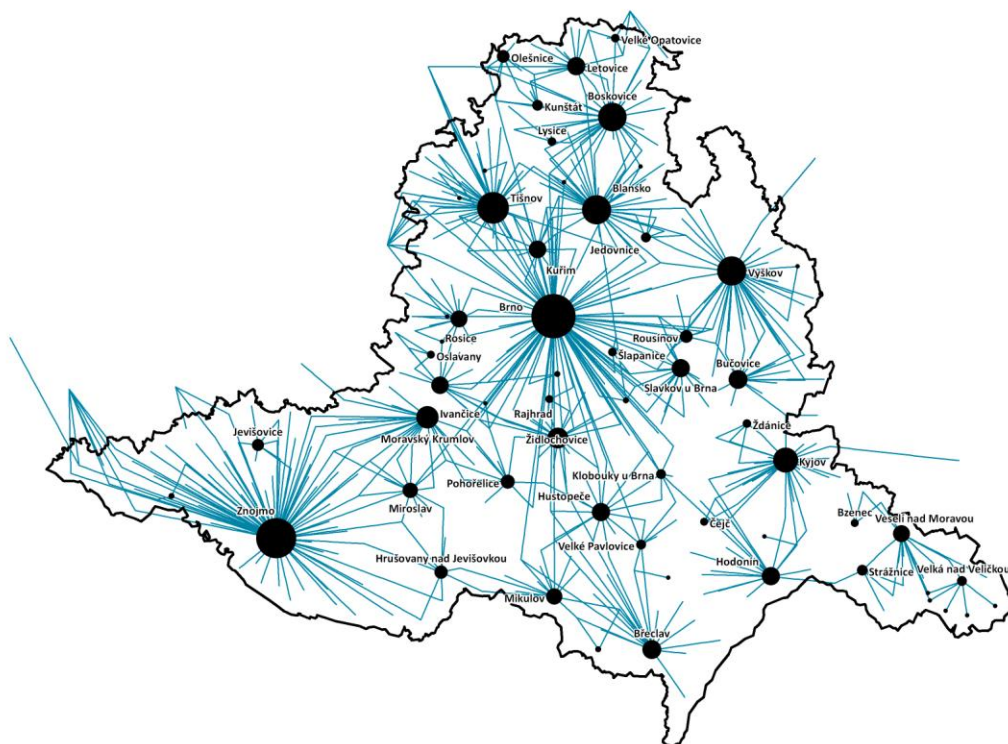
Obr. 7.4: Spádovosti vybraných obcí JMK za prodejny potravin
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

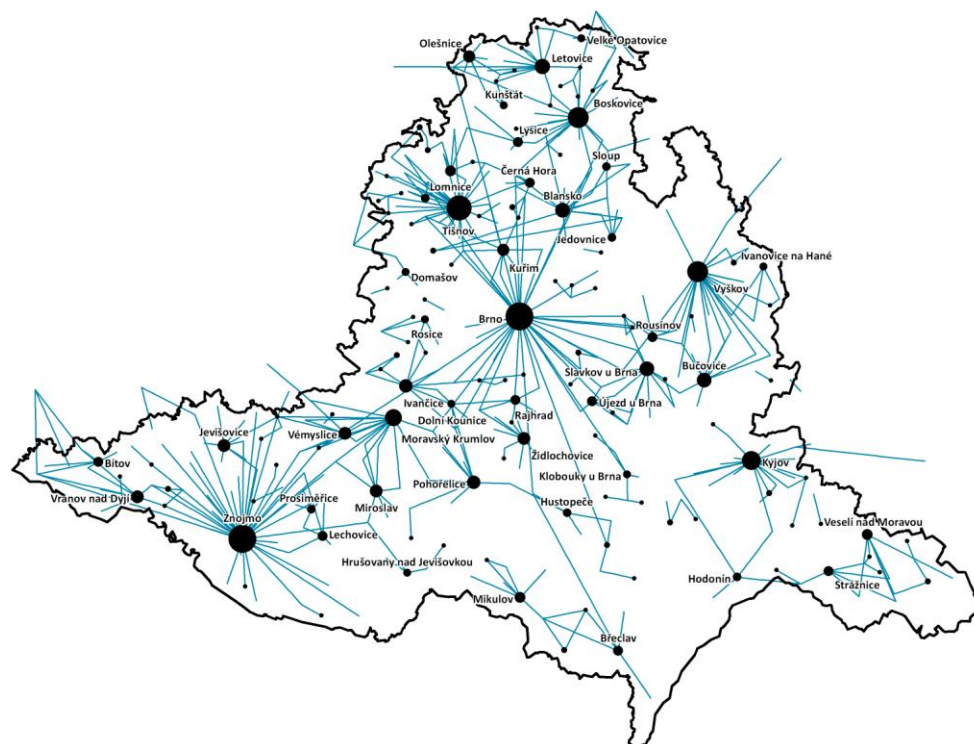
Obr. 7.5: Spádovosti vybraných obcí JMK za prodejny specializovaného sortimentu
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

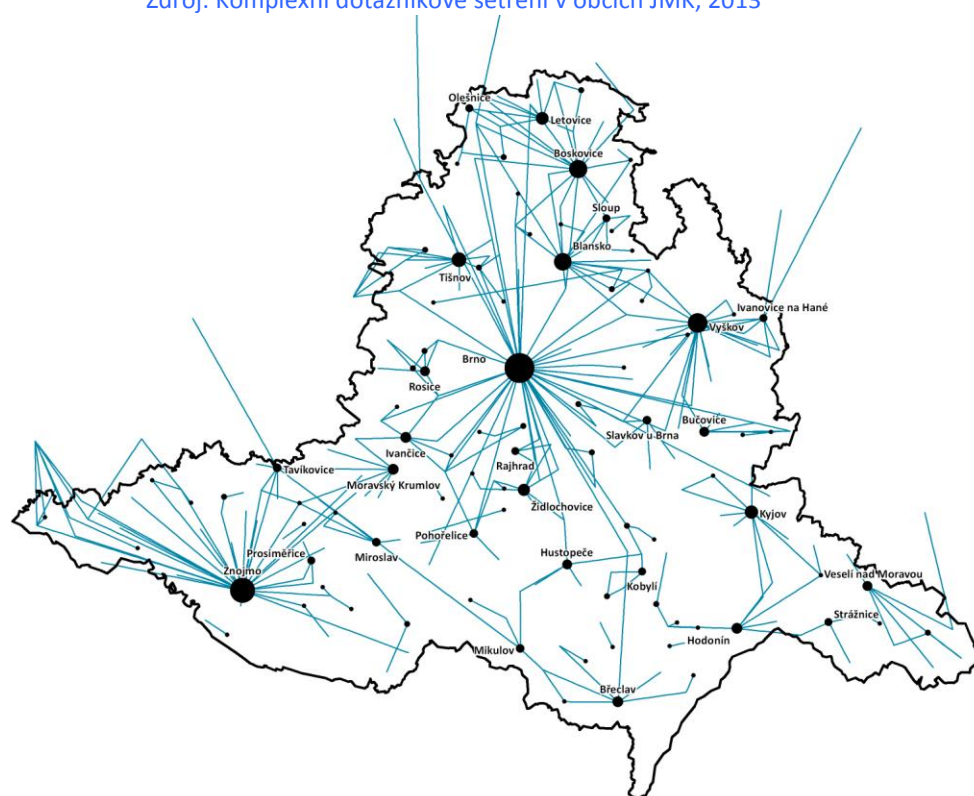
Obr. 7.6: Spádovosti vybraných obcí JMK za bankovními službami
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

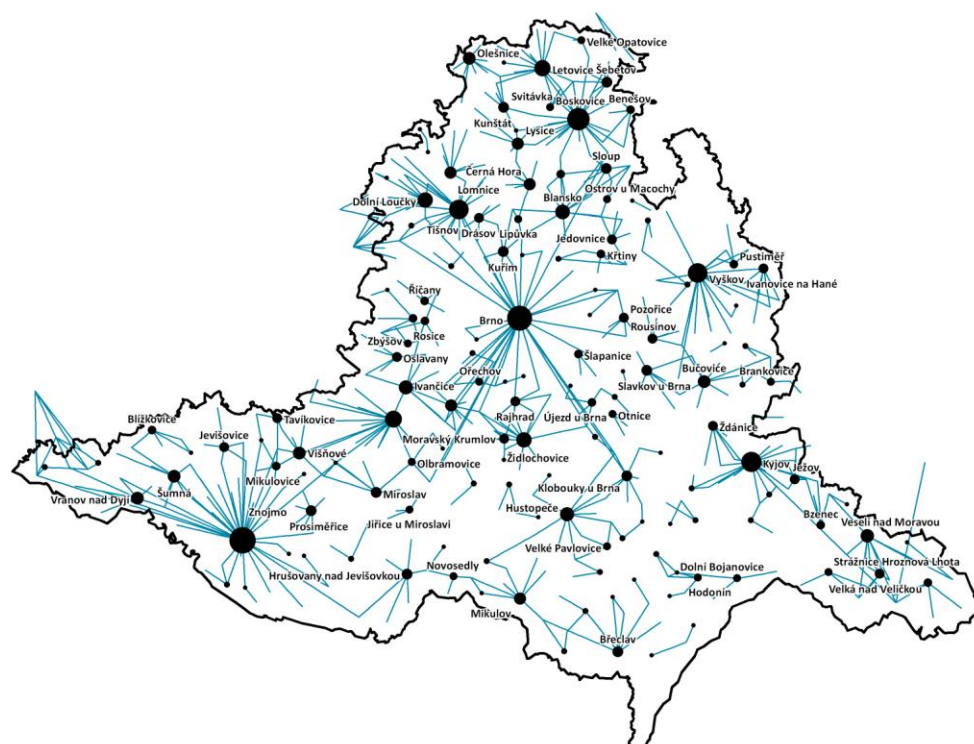
Obr. 7.7: Spádovosti vybraných obcí JMK za restauracemi/pohostinstvími
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

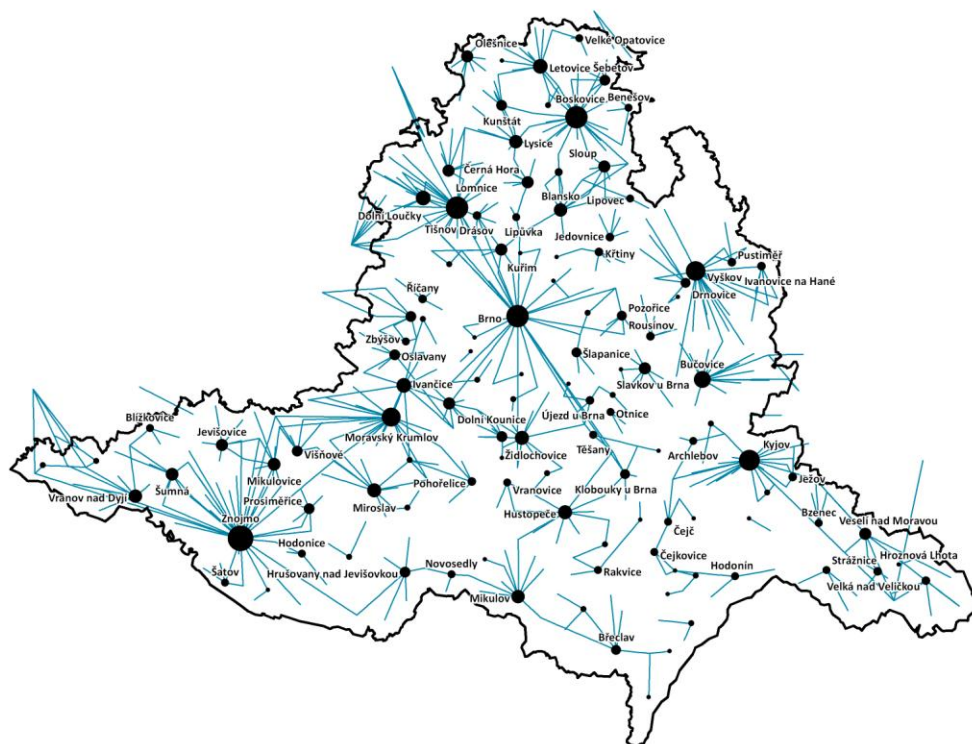
Obr. 7.8: Spádovosti vybraných obcí JMK za jinými službami
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

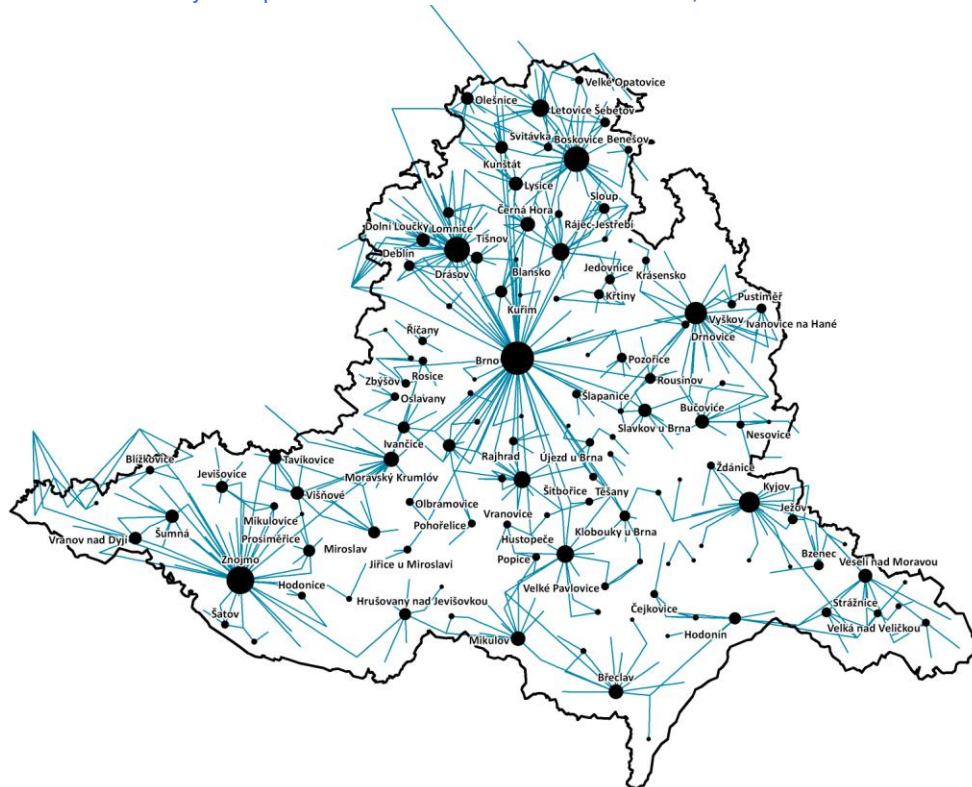
Obr. 7.9: Spádovosti vybraných obcí JMK za praktickým lékařem
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

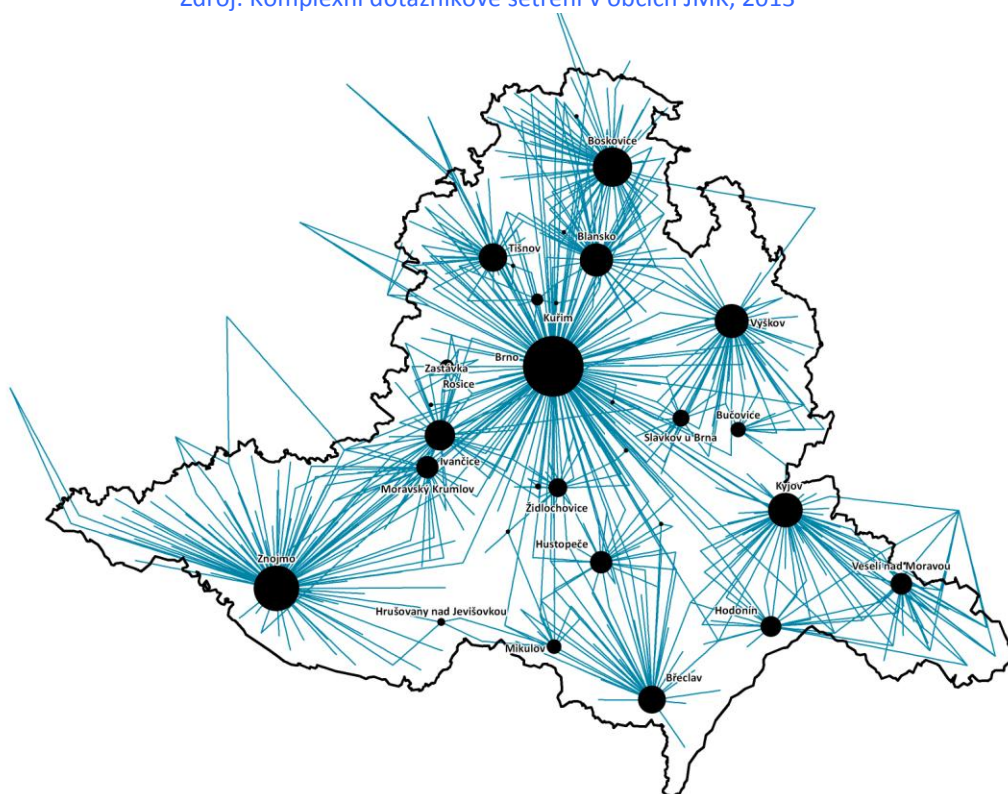
Obr. 7.10: Spádovosti vybraných obcí JMK za praktickým lékařem pro děti a mládež
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

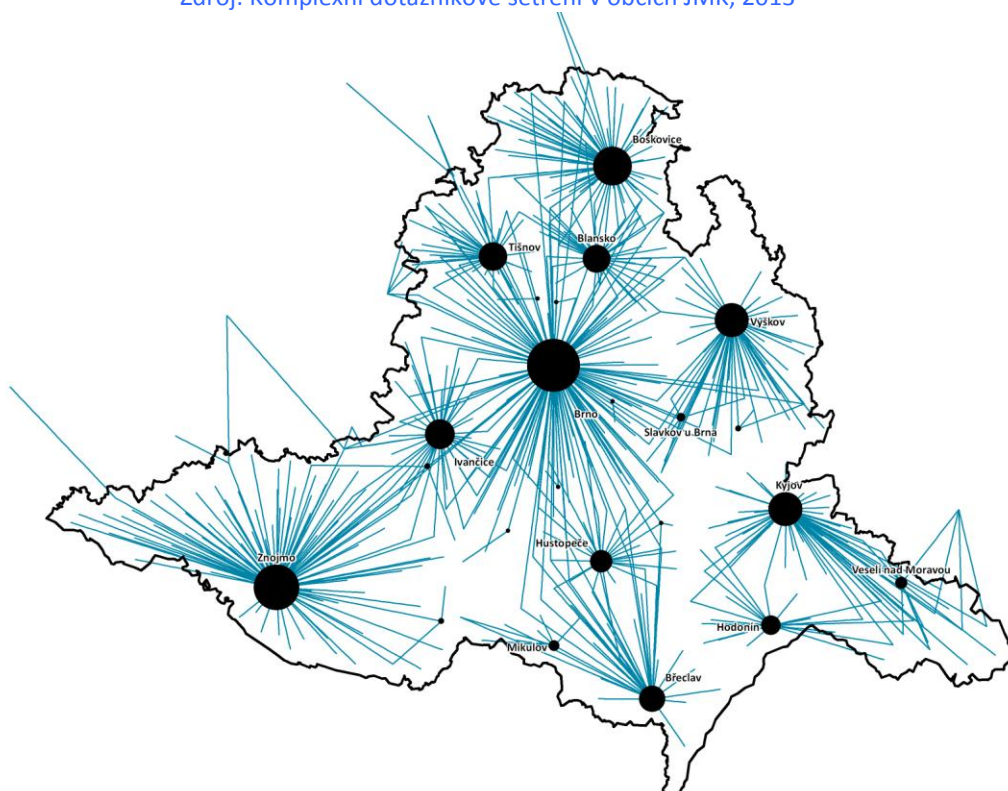
Obr. 7.11: Spádovosti vybraných obcí JMK za stomatologem
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

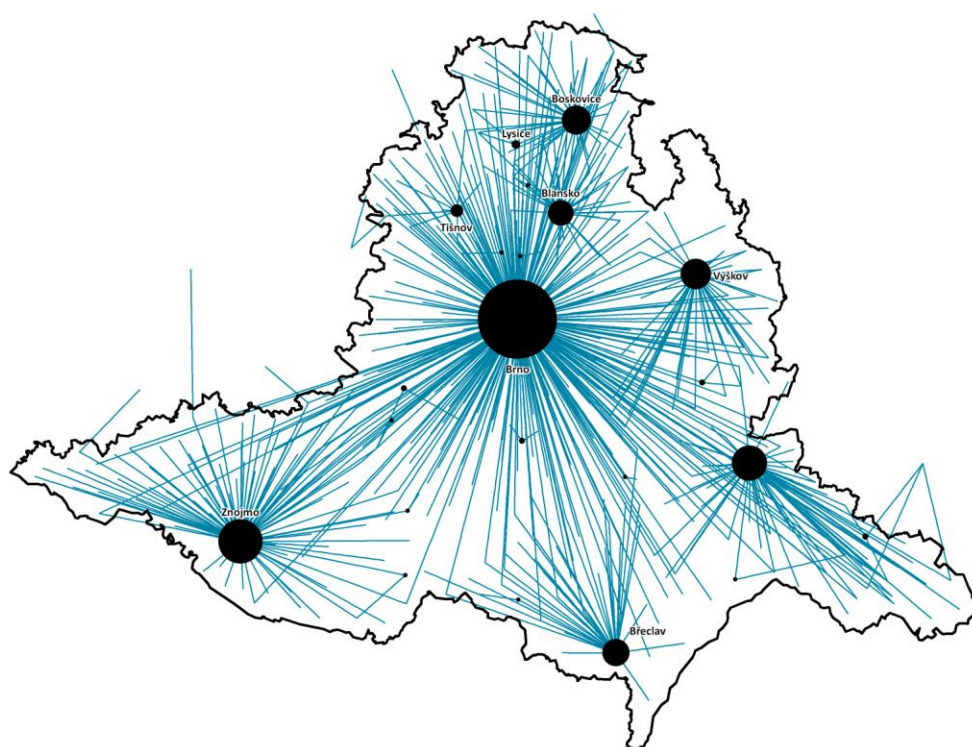
Obr. 7.12: Spádovosti vybraných obcí JMK za specializovaným lékařem
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

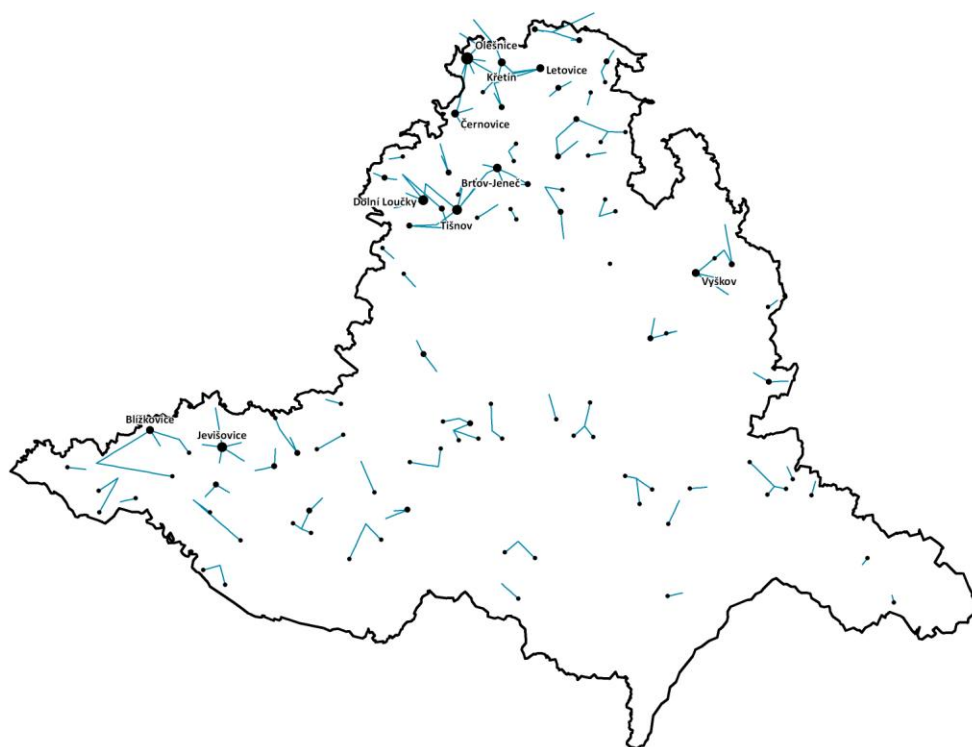
Obr. 7.13: Spádovosti vybraných obcí JMK za lékařskou službou první pomoci
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

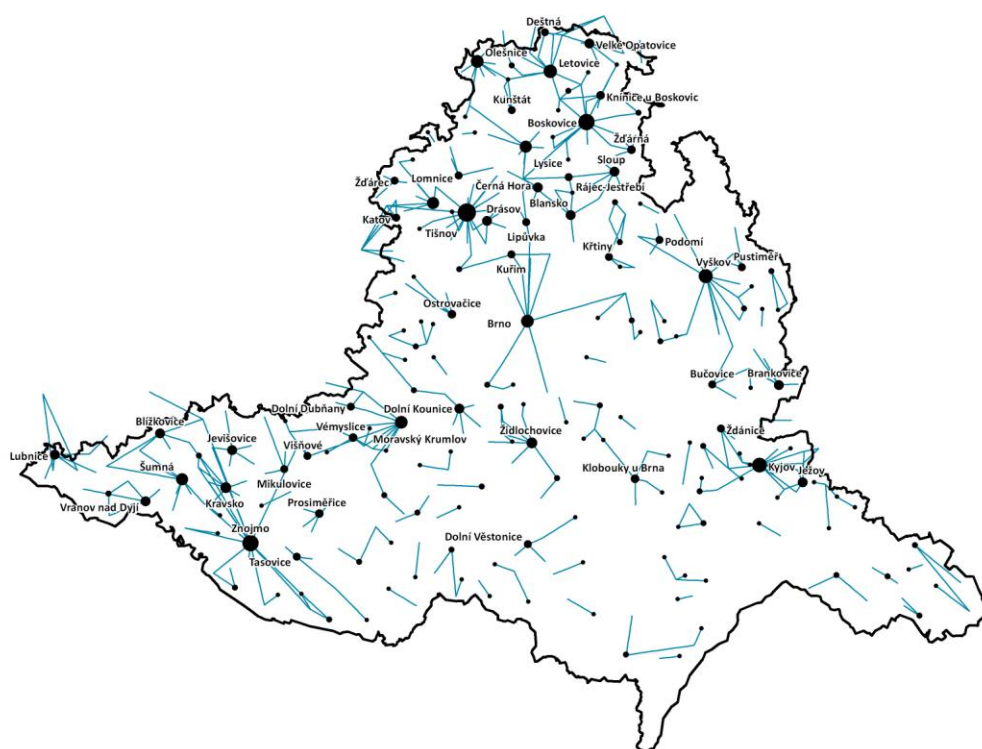
Obr. 7.14: Spádovosti vybraných obcí JMK za stomatologickou pohotovostí
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

Obr. 7.15: Spádovosti vybraných obcí JMK za mateřskou školou
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

Obr. 7.16: Spádovosti vybraných obcí JMK za základní školou
Zdroj: Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

Interpretace spádovosti za prodejnami potravin (obr. 7.4) musí nutně vycházet ze znalosti sídelního kontextu. Větší počet dojížděkových proudů lze zaznamenat především v oblastech s nižší průměrnou velikostí obcí, ve kterých může nižší nabídka vyvolat spád do hierarchicky nadřazeného centra. Zjevná je v tomto ukazateli silná centralita obcí s přítomností řetězcové prodejny (resp. prodejen) potravin (jedná se přibližně o 100 obcí v JMK).

Nehomogenní (více koncentrované) rozložení prodejen specializovaného sortimentu je faktorem výrazněji vyjádřené spádovosti za tímto typem služby (obr. 7.5). Zřetelně se projevuje centralita populačně větších středisek, stejně jako vícestupňové, hierarchicky odstupňované uspořádání vztahů. Podobnou prostorovou strukturu vykazuje i spádovost za bankovními službami (7.6).

Vizualizace spádů za restauracemi, resp. pohostinstvími (obr. 7.7) naznačuje opět silné ovlivnění spádů rozsahem nabídky v jednotlivých obcích, kdy populační velikost obce je výrazným determinantem.

Série mapových schémat dojížděky za praktickým lékařem, resp. za praktickým lékařem pro děti a mládež (obrázky 7.9 a 7.10) indikuje relativně homogenní pokrytí území kraje sítí center nabízejících tento typ (zdravotnických) služeb. Vyšší míra koncentrace a související zvětšování spádových oblastí do silnějších center jsou zjevné v případě stomatologických služeb, byť je v zásadě pokrytí území kraje příslušnými spádovými středisky relativně husté (obr. 7.11).

Odlišná situace pak panuje v případě dojížděky za specializovanou lékařskou péčí, resp. lékařskými službami první pomoci či stomatologickou pohotovostí. Jako výrazná centra vyvolávající spád i na poměrně velkou vzdálenost logicky vystupují zejména obce disponující nemocnicí či zdravotním střediskem, popř. vyšší koncentrací specializovaných lékařů (obr. 7.12 až 7.14).

V dotaznících uváděné spády do obcí s mateřskou školou mají nepřekvapivě spíše lokální měřítko (obr. 7.15). Mapové schéma na obr. 7.16 popisující dojížděku do základní školy pak v zásadě koresponduje se stavem zachyceným a popsáním výše v této kapitole (subkapitola 7.1, obr. 7.1).

7.4 VYBAVENOST VE STRUKTUŘE SÍDEL JAKO CÍL NEPRACOVNÍ DOJÍŽDKY V JMK

Vybavenost, která je cílem dojížďky, tvoří dva základní soubory:

- A) veřejná vybavenost / dále členěná na:
 - základní
 - nadmístní
- B) komerční vybavenost (obchod, služby, sport, zábava, relaxace)

Základní veřejná vybavenost se ve struktuře sídel zahrnuje zejména pozemky, stavby a zařízení občanského vybavení pro vzdělávání a výchovu (MŠ, ZŠ), sociální služby, péči o rodinu, zdravotní služby, kulturu, veřejnou správu, ochranu obyvatelstva. Je zřejmé, že uvedený rozsah nemůže být součástí struktury každého sídla. Také některá zařízení nebo stavby základní vybavenosti (lékaři, domy s pečovatelskou službou, denní stacionáře atd.) jsou zpravidla integrovány v jiných plochách (bydlení, nebo smíšených obytných apod.).

Obdobná je situace u veřejného vybavení nadmístního. Poměr ploch vybavenosti pokud je samostatně vymezena obvykle představuje 5-10% ze zastavěné plochy sídla; rozsah vybavení se může lišit podle podmínek, které obecně lze jen obtížně předvídat (např. racionalizace školských nebo zdravotnických zařízení apod.). Z výše uvedeného vyplývá, že analýza dostatečnosti ploch pro veřejné vybavení není pro hodnocení nepracovní dojížďky nezbytná, ani účelná.

Tab. 7.3: Přehled vyššího (nadmístního) vybavení – orientační rozsah zastoupení ve velikostních skupinách obcí

kód funkčního typu /zařízení	FUNKCE (ÚČEL VYUŽITÍ)	velikost sídla (tis.)					ČSÚ+jiný zdroj	Poznámka
		do 5	5- 10	10- 20	20- 50	50 +		
PLOCHY VEŘEJNÉ SPRÁVY								
OVu	úřady krajské (okresní) ORP		o	o	o	o	o	stavební úřad
Ovp	pošta	o	o	o	o	o	o	
OVs	soudy a zastupitelství				o	o		
OVv	vězeňská služba				o	o		
OVc	celní úřady				o	o		
OBs	Policie - areály a samostatné objekty státní	o	o	o	o	o		
OBm	Policie - areály a samostatné objekty městská		o	o	o	o		
OH	Hasičské sbory - areály a samostatné objekty	o	o	o	o	o		
OA	Armáda - areály a samostatné objekty							
KULTURA								
OKd	divadla					o		
OKs	koncertní síně					o		
OKk	kina, letní kina, amfiteátry			o	o	o		
OKh	kulturní a polečenská střediska víceúčelová	o	o	o	o	o		
OKb	knihovny			o	o	o		
OKp	hvězdárny - pozorovatelný		o	o	o	o		
OKg	galerie			o	o	o		
OKm	muzea			o	o	o		
ZDRAVOTNICTVÍ								
OZn	nemocnice			o	o	o	o	počet lůžk.odděl.

OZI	pracoviště lékaře						o
OZp	poliklinika/specialista		o	o	o	o	o
OZs	zdravotnická střediska (sdružení ordinací)	o	o	o	o	o	o
OZu	léčebné ústavy (dlouhodobě nemocní)			o	o	o	
OZk	kojenecké ústavy				o	o	
OZr	rychlá zdravotnická pomoc				o	o	
OZh	hygienická služba vč.laboratoří					o	
OZv	veterinární služby					o	
ŠKOLSTVÍ - VZDĚLÁVÁNÍ							
OSv	vysoké školy				o	o	
OSg	gymnázia		o	o	o	o	
OSs	střední školy, (střední odborné)			o	o	o	
OSu	střední odborná učiliště			o	o	o	
OSp	speciální školy				o	o	
OSI	základní umělecké školy		o	o	o	o	
SOCIÁLNÍ PÉČE							
OPu	ústavy sociální péče-dospělí - děti		o	o	o	o	
OPm	domovy pro matky s dětmi		o	o	o	o	
OPd	domovy důchodců	o	o	o	o	o	
OPp	domy s s pečovatelskou službou	o	o	o	o	o	
OPa	domy asylové, pro nepřízpusobivé				o	o	
OPs	dům sociálních služeb -stacionář	o	o	o	o	o	

Škála komerční vybavenosti je poměrně rozsáhlá a její zastoupení v sídlech se řídí ve značné míře tržním prostředím; přesto, že se výstavba zejména obchodních center jeví jako satureovaná, je stále ještě aktuální příprava nových obchodních center. Pro města nad 10 000 obyvatel s pozemky 15 – 25 000 m² (cca. 14 000 m² pro hypermarket, 4 – 11 000m² pro stavbu navazujících menších prodejen nepotravinářského zboží přístupných přímo ze společného parkoviště; pro obce od 4 000 obyvatel s pozemky 5 – 8 000 m² ; resp. cca 12 000 m² tam, kde je možné propojení s nepotravinářskými prodejny.

7.5 STRUČNÉ SHRUTÍ KAPITOLY 7

- Více než 50 % obcí JMK má na svém území základní školu - spádové oblasti dojížd'ky ZŠ jsou tedy relativně malé co do velikosti a síť center primárního vzdělávání poměrně zahuštěná. Významnější vyjížd'ka dětí ve věku 6-14 let v určitých územích kraje může být přičítána jednak nižším populačním velikostem obce a ve vybraných případech i působení suburbanizačních procesů.
- Dojížd'ka za sekundárním a terciárním vzděláváním je silně polarizována potenciálem Brna, do kterého směřuje velmi vysoký podíl významných proudů z obcí JMK. Atraktivita Brna je navíc umocněna přítomností vysokého školství. Další centra sekundárního vzdělávání jsou již z hlediska funkčního významu řádově slabší nežli krajské město a s výjimkou Znojma či Boskovic je jejich dosah spíše mikroregionálního či lokálního měřítko.

- Spádovosti za ostatními vybranými typy služeb pak představují velice diferencovanou škálu prostorového uspořádání. Poměrně hustá síť potravinových prodejen či ordinací praktických lékařů vytvářejících relativně malé spádové oblasti kontrastuje s relativně velkými dojížděkovými areály za specializovanými lékařskými službami či specializovaným maloobchodním sortimentem.

Použitá literatura a zdroje:

KUČEROVÁ, S. (2012): Proměny územní struktury základního školství v Česku. Praha.

Komplexní dotazníkové šetření v obcích JMK, 2013

Seznam škol a zařízení v JMK, Odbor školství JMK (www.jmskoly.cz)

SLDB 2011